

Warszawa, dnia 2 października 2018 r.

Komunikat FOR 27/2018:

Praworządność pod ostrzałem: przeгляд postępowań w obronie zasad państwa prawa

- **Postępowania dotyczące naruszenia praworządności przez polski rząd toczą się obecnie na gruncie krajowym i w instytucjach unijnych**
- **Najważniejsze ze spraw, w których dojść może do weryfikacji przestrzegania przez Polskę zasad państwa prawa, to skarga Komisji skierowana do Trybunału Sprawiedliwości UE, pytania prejudycjalne kilku polskich sądów, w tym Sądu Najwyższego, i postępowanie z artykułu 7 Traktatu o UE**
- **W ostatnim czasie aktywnością wykazał się również Naczelny Sąd Administracyjny, blokując tymczasowo nabór do Sądu Najwyższego prowadzony przez upolitycznioną Krajową Radę Sądownictwa**
- **Kumulacja wszystkich tych środków, przy wstrzymaniu złych zmian w SN przez unijny Trybunał, oraz determinacja środowisk pozarządowych, mogą ograniczyć systematyczne naruszenia praworządności przez polski rząd**

Ostatnie dni przyniosły kilka zaskakujących zwrotów w sprawach dotyczących naruszenia zasad praworządności przez obecną większość. Postępowania, których rozstrzygnięcie miało być tylko kwestią czasu napotkały na różne formy obstrukcji ze strony najważniejszych aktorów tego sporu. W niniejszym tekście przypomnę i uporządkuję „stan gry” dotyczący rządów prawa w Polsce, opisując najważniejsze procedury – tak krajowe, jak i unijne – których wspólnym mianownikiem jest dążenie do zatrzymania dalszej erozji praworządności.

Postępowania dotyczące naruszenia zasad państwa prawa w Polsce można podzielić zasadniczo na trzy grupy. Do pierwszej z nich zaliczam **sprawy krajowe**, w których to sądy krajowe podejmą decyzję o zgodności z prawem niektórych zmian budzących wątpliwości z punktu widzenia praworządności. W tej kategorii mieszczą się ponadto inne sprawy, które tylko pośrednio przyczynić się mogą do ujawnienia skali naruszeń praworządności przez większość rządzącą.

Biorąc pod uwagę te kryteria, w pierwszej grupie spraw największe znaczenie mają:

- 1) postępowania przed Naczelnym Sądem Administracyjnym (NSA) dotyczące odwołań kandydatów do Sądu Najwyższego (SN) od uchwał nowej Krajowej Rady Sądownictwa (KRS);
- 2) wniosek Prokuratora Generalnego (Ministra Sprawiedliwości) do Trybunału Konstytucyjnego (TK) dotyczący przepisów, na podstawie których SN zwrócił się z pytaniami prejudycjalnymi do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) i zawiesił część przepisów ustawy o SN.

Druga grupa obejmuje **sprawy prowadzone przez TSUE**, czyli będące na pograniczu prawa krajowego i unijnego – które, co warto przypominać, obowiązują we wszystkich krajach członkowskich. Niezależnie od tego, jaki organ (sąd krajowy czy instytucja UE) zainicjował te sprawy, w tej grupie mieszczą się:

- 3) postępowanie ze skargi Komisji Europejskiej (KE) na Polskę dotyczące ustawy o SN wraz z wnioskiem o zastosowanie środka tymczasowego – sprawa ta nie została jeszcze formalnie wniesiona do TSUE;
- 4) sprawę 5 pytań prejudycjalnych złożonych do TSUE przez SN, który jednocześnie zawiesił część przepisów ustawy o SN;
- 5) pozostałe postępowania ws. pytań prejudycjalnych wniesionych przez SN lub sądy powszechne.

Oddzielnym postępowaniem, które nie mieści się w powyższych kategoriach prawnych – mimo że oparto je o przepisy Traktatu o Unii Europejskiej (TUE) – jest:

- 6) **procedura z art. 7 ust. 1 TUE** przeciwko Polsce, którą wszczęto na wniosek KE w grudniu 2017 r.

Z pewnością mógłbym wyróżnić także inne sprawy, które dotyczą obecnej sytuacji w Polsce, jednak nie niosą one ze sobą tak poważnych skutków lub jedynie potwierdzają wątpliwości, które wiążąco rozstrzygane będą w ramach powyższych procedur. Można wśród nich wymienić chociażby [zawieszenie nowej KRS w prawach członka Europejskiej Sieci Rad Sądownictwa](#) czy dalsze losy tzw. sprawy irlandzkiej dotyczącej przekazania obywatela polskiego na podstawie Europejskiego Nakazu Aresztowania i skutków niedawnego orzeczenia TSUE¹. W ostatnich dniach – posiłkując się wyrokiem w sprawie *LM* – [podobne wątpliwości odnośnie niezależności polskiego sądownictwa wyraził sąd w Madrycie](#), pytając m.in. o system środków dyscyplinarnych i zasady odwoływania sędziów w Polsce.

Nadal trwa też na poziomie UE dyskusja dotyczące ewentualnego [powiązania przekazywania środków z budżetu unijnego z praworządnością](#), a także negocjacje dotyczące przyszłego budżetu i środków, które mogą trafić do Polski.

Ponadto, zwracam uwagę, że każde z tych postępowań jest mniej lub bardziej wyraźnie powiązane z innymi sprawami i zmiana stanu faktycznego bądź nowelizacje kwestionowanych ustaw przez większość rządzącą będą miały wpływ na większość z tych procedur. Co podkreślam w dalszej części tekstu, przez rażąco instrumentalne stosowanie prawa przez obecny rząd, zagrożonych jest (lub będzie) kilka spraw mających na celu wstrzymanie naruszania zasad praworządności.

---

¹ Zob. wyrok z dnia 25 lipca 2018 r., *LM*, C-216/18 PPU.

5 pytań prejudycjalnych Sądu Najwyższego

Najbardziej zaskakujący charakter ma postępowanie, które toczy się obecnie przed TSUE, a dotyczy 5 pytań prejudycjalnych skierowanych na początku sierpnia przez SN². Wątpliwości sądu dotyczą przedwczesnego przejścia w stan spoczynku sędziów SN, co w jego ocenie może naruszać unijny zakaz dyskryminacji i prawo do skutecznej ochrony sądowej (art. 19 ust. 1 zdanie drugie TUE).

Przedstawiając pytania, sąd krajowy zawiesił również stosowanie kilku wybranych przepisów ustawy o SN, które przymusowo skracają okres orzekania sędziów SN. Niektórzy politycy kwestionowali tę decyzję SN, jednak – [jak pisałem kilka dni po jej podjęciu](#) – z punktu widzenia prawa unijnego była ona dopuszczalna i zgodna z prawem.

W ubiegłą środę, 26 września, **Prezes TSUE przychylił się do wniosku SN o rozpoznanie sprawy w trybie przyspieszonym.** Jak wskazał w uzasadnieniu postanowienia: „[...] niezwłoczne udzielenie przez [TSUE] odpowiedzi może rozwiązać poważne wątpliwości, jakie żywi [SN] w odniesieniu do istotnych kwestii z zakresu prawa Unii związanych w szczególności z niezawistością sędziowską, którą prawo to gwarantuje, a także w odniesieniu do konsekwencji, jakie mogłyby mieć wykładnia tego prawa dla samego funkcjonowania tego sądu jako najwyższej krajowej instancji sądowniczej”. Co więcej, zdaniem Prezesa TSUE: „Wątpliwości te mogą mieć ponadto wpływ na funkcjonowanie systemu współpracy sądowej, którego wyraz stanowi mechanizm [pytań prejudycjalnych], będący filarem systemu sądowniczego [UE], dla którego niezależność sądów krajowych, a w szczególności sądów orzekających, tak jak [SN], w ostatniej instancji, ma zasadnicze znaczenie”.

Kilka dni później TSUE wyznaczył termin rozprawy na 12 lutego 2019 r. Do 20 listopada br. uczestnicy postępowania, w tym polski rząd i Prokuratura Krajowa, która przystąpiła do sprawy przed SN, jak również KE i inne zainteresowane państwa członkowskie UE, mają czas na przesłanie pisemnych stanowisk.

Może się jednak okazać, że sprawa 5 pytań prejudycjalnych skierowanych przez SN zakończy się szybciej niż przewidywano. W ubiegłym tygodniu, zapewne w reakcji na decyzję TSUE o zastosowaniu trybu przyspieszonego i wyznaczeniu rozprawy, [oddział Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w Jaśle – który zainicjował sprawę przed SN – wycofał swoje zażalenie.](#)

Zwracam uwagę, że ZUS (a więc instytucja zależna od większości rządzącej) ma pełną swobodę dysponowania swoim prawem do cofnięcia zażalenia przed SN, co – przynajmniej na pierwszy rzut oka – oznacza, że bezprzedmiotowe stanie się postępowanie prowadzone przed TSUE. Ma to swój bezpośredni wyraz w Traktacie o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE), który w art. 267 przewiduje, że sąd krajowy może (lub musi) zwrócić się do TSUE z pytaniem prejudycjalnym, „jeśli uzna, że decyzja w tej kwestii jest niezbędna do wydania wyroku”.

Podobnie, pośrednie prawo strony do zakończenia postępowania prejudycjalnego akcentuje orzecznictwo TSUE: „zarówno z brzmienia, jak i systematyki art. 267 TFUE wynika, że warunkiem zastosowania procedury prejudycjalnej jest rzeczywista zawistość przed sądami krajowymi sporu, w ramach którego sądy te będą musiały wydać orzeczenie, w którym można uwzględnić wyrok Trybunału wydany w trybie prejudycjalnym”³. Co więcej, „powód w postępowaniu krajowym może

² Sprawa *Zakład Ubezpieczeń Społecznych*, C-522/18.

³ Zob. np. wyrok z dnia 15 czerwca 1995 r., *Zabala Erasun i in.*, C-422/93 do C-424/93.

również doprowadzić do wycofania wniosku [o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym] poprzez wycofanie swojego powództwa”⁴.

Dlatego też, **mimo że 5 pytań prejudycjalnych skierowanych przez SN ma fundamentalne znaczenie dla praworządności, moim zdaniem sąd ten będzie zmuszony do wycofania sprawy z TSUE i umorzenia postępowania.** Podkreśla to wyraźnie w swoim orzecznictwie TSUE, stwierdzając, że „uzasadnieniem zwrócenia się z pytaniem prejudycjalnym nie jest bowiem zamiar uzyskania doradczych opinii w odniesieniu do pytań o charakterze ogólnym czy hipotetycznym, lecz potrzeba związana nierozdzielnie z rzeczywistym rozstrzygnięciem sporu”⁵.

Trudno nie odnieść wrażenia, że oddział ZUS-u postąpił instrumentalnie i być może podjął decyzję pod naciskiem polityków. Organ ten jest bezpośrednio nadzorowany przez ministra pracy, a fakt dołączenia do sprawy Prokuratury Krajowej (wyraźnie powiązanej z ministrem sprawiedliwości) tym bardziej mógł skłonić ZUS do cofnięcia zażalenia. Nie bez znaczenia jest też moment podjęcia tej decyzji – chwilę po zgodzie TSUE na tryb przyspieszony i wyznaczeniu terminu rozprawy. [Znamienne jest również to, że o cofnięciu zażalenia pierwsza dowiedziała się właśnie prokuratura, a nie SN.](#) Można zadać pytanie, czy tego typu instrumentalne decyzje ZUS są zgodne z interesem systemu ubezpieczeń społecznych.

Sąd Najwyższy może jeszcze próbować ustalić, czy ZUS nie podjął swojej decyzji z naruszeniem prawa lub zwlekać z umorzeniem postępowania do czasu wydania wyroku przez TSUE (co powinno mieć miejsce mniej więcej w marcu 2019 r.). **O wiele lepszym rozwiązaniem będzie ponowne zadanie części lub wszystkich pięciu pytań w innych postępowaniach prowadzonych przez SN.**

Skarga Komisji przeciwko Polsce

Paradoksalnie, wycofanie pytań prejudycjalnych przez SN sprzyjać może wzmocnieniu skargi KE, która zarzuca Polsce naruszenie prawa do skutecznej ochrony sądowej (art. 19 ust. 1 zdanie drugie TUE) za sprawą skrócenia wieku przejścia w stan spoczynku sędziów SN i uznaniowej procedury wyrażania przez Prezydenta RP zgody na dalsze orzekanie.

W przeciwieństwie do pytań prejudycjalnych, dokumenty w sprawach prowadzonych przez KE (a następnie wniesionych do TSUE) są niejawnie – tylko zainteresowane państwo członkowskie i inne instytucje, które chcą przystąpić do postępowań mogą zapoznać się ich treścią. Dlatego też w sprawie przeciwko Polsce, którą od prowadzi lipca KE, jedynymi informacjami, którymi dysponujemy są zawarte w komunikatach prasowych. [W dniu 24 września br. KE ogłosiła złożenie skargi do TSUE](#), wskazując, że od momentu wszczęcia postępowania sytuacja wokół SN znacznie się pogorszyła i realne jest wystąpienie nieodwracalnego uszczerbku dla niezależności sądownictwa w Polsce.

Jednocześnie, KE postanowiła zwrócić się do TSUE z wnioskiem o zarządzenie środków tymczasowych – do czasu wydania wyroku – „celem przywrócenia w [SN] stanu sprzed dnia 3 kwietnia br., kiedy to przyjęto będącą przedmiotem sporu ustawę”. Oprócz tego, KE poprosiła Trybunał o zastosowanie trybu przyspieszonego.

Trudno na podstawie samego komunikatu prasowego ocenić treść i słuszność konkretnych zarzutów przeciwko Polsce, podobnie jak zasięg środka tymczasowego, którego zarządzenia domaga się KE. Nie wiemy, czy dotyczyć on ma wszystkich zmian w ustawie o SN, czy tylko tych kwestionowanych przez KE. Podobnie, nie jest jasne, czy takie zabezpieczenie oddziaływać będzie na sytuację w Naczelnym

⁴ Wyrok z dnia 17 maja 2001 r., *TNT Traco*, C-340/99.

⁵ Wyrok z dnia 2 kwietnia 2009 r., *Elshani*, C 459/07.

Sądzie Administracyjnym (NSA) – sędziowie tego sądu, na podstawie ustawy o SN, również przeszli w stan spoczynku lub musieli zwracać się do Prezydenta RP z wnioskiem o przedłużenie okresu orzekania. Warto dodać, że **TSUE nie jest związany wnioskiem o udzielenie ochrony tymczasowej i może z własnej inicjatywy ustanowić inny sposób zabezpieczenia.**

W chwili publikacji niniejszego tekstu skarga KE nie trafiła jeszcze do TSUE. Być może, z uwagi na cofnięcie zażalenia przez ZUS, uzasadnienie zarzutów stawianych Polsce lub konieczności zastosowania środka tymczasowego zostaną wzmocnione. Mimo tego **jest to w tej chwili najważniejszy instrument, który może przyczynić się do zatrzymania erozji zasad państwa prawa w Polsce.**

Pozostałe zapytania polskich sądów

Komisja Europejska zarzuca Polsce naruszenie niezależności sądów jedynie w dwóch aspektach: skróceniu wieku przejścia w stan spoczynku sędziów SN i procedurze przedłużania okresu orzekania przez Prezydenta RP. **Pozostałe kwestie budzące wątpliwości z punktu widzenia praworządności są przedmiotem innych pytań prejudycjalnych złożonych przez SN i sądy powszechne.** Wśród nich znajdują się sprawy dotyczące:

- **postępowań dyscyplinarnych**, o które zapytał [Sąd Okręgowy w Łodzi](#)⁶, [Sąd Okręgowy w Warszawie](#)⁷ oraz [Sąd Okręgowy w Gorzowie Wielkopolskim](#);
- **ustroju nowej Izby Dyscyplinarnej SN**, która została w całości powołana na wniosek nowej Krajowej Rady Sądownictwa (KRS), o co [dwukrotnie zapytał](#) Sąd Najwyższy⁸.

We wszystkich tych postępowaniach, sądy krajowe zwróciły się do TSUE o zastosowanie trybu przyspieszonego, jednakże Trybunał nie podjął jeszcze decyzji w tej sprawie. Jest również prawdopodobne, że – ze względu na podobieństwo pytań – TSUE połączy je do wspólnego rozpoznania i wyda jeden zbiorczy wyrok.

NSA wstrzymuje powołanie sędziów

O ile zasadnicze wątpliwości dotyczące naruszenia zasad państwa prawa dotyczą ustroju SN – i to właśnie ten sąd zainicjował najważniejsze postępowania prejudycjalne – to **w ostatnich dniach znaczną aktywnością wykazał się również Naczelny Sąd Administracyjny.**

Za sprawą ostatniej nowelizacji przepisów ustawy o SN, kandydaci do tego sądu, którzy przeszli procedurę przed nową Krajową Radą Sądownictwa mogą odwołać się do NSA z powodu sprzeczności uchwały KRS o przedstawieniu kandydatów Prezydentowi RP. Co ciekawe, w tej procedurze NSA nie stosuje przepisów o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, a kodeks postępowania cywilnego. Powszechnie znane są informacje o udziale w tym konkursie sędziów, którzy postanowili zweryfikować zgodność z prawem całej procedury. Ich wątpliwości budzi przede wszystkim brak kontrasygnaty Prezesa Rady Ministrów pod ogłoszeniem o naborze na wolne stanowiska w SN, niezgodny z konstytucją skład nowej KRS i szybkie postępowanie konkursowe prowadzone przez ten organ.

Nowa KRS wydała już uchwały o powołaniu (lub niepowołaniu) wybranych osób na stanowiska w SN, od których złożono odwołania do NSA. Jednak sąd ten nie oceniał jeszcze zgodności z prawem uchwał nowej KRS, gdyż nie wpłynęły one jeszcze do NSA. Kandydaci bowiem składali je za pośrednictwem nowej KRS, która zwleka z przesłaniem ich do wspomnianego sądu. **W celu zatrzymania procedury**

⁶ Sprawa *Miasto Łowicz*, C-558/18.

⁷ Sprawa *Prokuratura Okręgowa w Płocku*, C-563/18.

⁸ Sprawy *Krajowa Rada Sądownictwa*, C-537/18 oraz *Krajowa Rada Sądownictwa i in.*, C-585/18.

naboru do SN złożyli oni zatem do NSA wnioski o zabezpieczenie polegające na wstrzymaniu wykonalności tych uchwał do czasu przekazania ich przez nową KRS do NSA i wydania orzeczenia.

W siedmiu sprawach, NSA wstrzymał wykonanie uchwał nowej KRS do: [Izby Karnej](#)⁹, [Izby Cywilnej](#)¹⁰ oraz [nowej Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych](#)¹¹. W innych postępowaniach nie wstrzymano naboru m.in. do [nowej Izby Dyscyplinarnej](#)¹². NSA uznał, że mimo obsadzenia tylko 10 z 12 rekomendowanych stanowisk sędziowskich przez nową KRS, uchwała ta została już wykonana za sprawą powołania osób przez Prezydenta RP.

Wstrzymanie wykonania uchwał nowej KRS nie oznacza jeszcze orzeczenia co do zgodności ich z prawem. Dopiero we właściwym postępowaniu przed NSA, po przesłaniu do tego sądu dokumentów z nowej KRS, może dojść do wydania orzeczenia o niezgodności z prawem uchwał o naborze do SN.

Artykuł 7 nadal w grze

Nadal trwa procedura z artykułu 7 ust. 1 TUE dotycząca stwierdzenia ryzyka naruszenia rządów prawa przez Polskę. Jest to instrument, który ma na celu skłonienie państwa członkowskiego UE przez inne kraje do powrotu do działania zgodnego z wartościami Unii.

Postępowanie zainicjowano w grudniu ubiegłego roku na wniosek KE. Dotychczas Rada, która będzie decydować ostatecznie o stwierdzeniu ryzyka naruszenia praworządności, zebrała się dwukrotnie celem wysłuchania polskiego rządu w kwestiach budzących największe wątpliwości. **Ostatnie spotkanie, które miało miejsce 19 września br.,** dotyczyło kwestii, [które opisywałem razem z prof. Laurentem Pechem w artykule opublikowanym w serwisie Euronews](#). Należały do nich:

- **ustrój Sądu Najwyższego** – a w szczególności: obniżenie wieku przejścia w stan spoczynku i uznaniowa procedura przedłużania okresu orzekania przez Prezydenta RP przy udziale nowej KRS;
- **skład nowej Krajowej Rady Sądownictwa** – która w zdecydowanej większości została wybrana przez polityków, co było bezpośrednią przyczyną zawieszenia jej w prawach członka Europejskiej Sieci Rad Sądownictwa;
- **status sędziów sądów powszechnych** – w tym obniżenie wieku przejścia w stan spoczynku i udział nowej KRS w procedurze przedłużania stanu czynnego;
- **system środków dyscyplinarnych** – a w szczególności skład nowej Izby Dyscyplinarnej i wpływ Ministra Sprawiedliwości (Prokuratora Generalnego) na postępowania przeciwko sędziom;
- **nowa skarga nadzwyczajna** – a w tym możliwość uchylania wyroków wydanych w oparciu o prawo unijne i możliwość wzruszenia orzeczeń wydanych po 1997 r.;
- **sytuacja prezesów sądów powszechnych** – w tym wymiana ponad 140 prezesów i wiceprezesów za sprawą uznaniowej decyzji Ministra Sprawiedliwości (Prokuratora Generalnego) oraz przyznanie nowym prezesom prawa do przeniesienia sędziów do innych wydziałów;
- **Trybunał Konstytucyjny** – a dokładniej udział w orzekaniu trzech osób wybranych przez Sejm obecnej kadencji na miejsca już obsadzone i wątpliwości co do powołania kierownictwa TK.

Ostatnie „ustępstwa” ze strony większości rządzącej nie osłabiły obiekcji KE i niektórych państw członkowskich i planowane jest na pewno jeszcze jedno wysłuchanie. O ile procedura z art. 7 ust. 1 TUE ma charakter polityczny (w tym sensie, że to ministrowie spraw zagranicznych z państw UE podejmą ostateczną decyzję) i na dłuższą metę trudno będzie skłonić państwo członkowskie do rzeczywistego

⁹ Postanowienie z dnia 25 września 2018 r., sygn. II GW 23/18.

¹⁰ Postanowienie z dnia 27 września 2018 r., sygn. II GW 27/18.

¹¹ Postanowienie z dnia 27 września 2018 r., sygn. II GW 28/18.

¹² Postanowienie z dnia 25 września 2018 r., sygn. II GW 24/18.

zaprzestania naruszenia praworządności, to pełni ona ważną rolę informacyjną i pozwala pozostałym członkom UE zapoznać się dogłębnie z sytuacją w zagrożonym kraju.

***

Podsumowując, na ten moment kluczowa jest szybka reakcja KE i złożenie do TSUE skargi wraz z wnioskiem o zabezpieczenie. Przyznanie tego drugiego środka pozwoli na „zamrożenie” sytuacji w SN – a być może i w NSA – co umożliwi unijnemu Trybunałowi na spokojne rozpoznanie tej sprawy, jak i kilku pytań prejudycjalnych wniesionych przez polskie sądy. **Skutecznym środkiem prewencyjnym może być również stały monitoring stanu przestrzegania zasad państwa w Polsce przez inne państwa w ramach procedury z art. 7 ust. 1 TUE.** Kumulacja tych środków i działanie na wielu frontach – o ile TSUE udzieli omawianego zabezpieczenia – może przyczynić się do powstrzymania polskiego rządu od dalszego łamania praworządności.

Oczywiście, poza działaniami na poziomie Unii Europejskiej nadal potrzebna i bardzo ważna jest aktywna postawa społeczeństwa obywatelskiego i organizacji pozarządowych, w tym m.in. Komitetu Obrony Sprawiedliwości (KOS), w celu obrony zasad państwa prawa przed atakami ze strony rządzących polityków.

Forum Obywatelskiego Rozwoju

FOR zostało założone w 2007 roku przez prof. Leszka Balcerowicza, aby skutecznie chronić wolność oraz promować prawdę i zdrowy rozsądek w dyskursie publicznym. Naszym celem jest zmiana świadomości Polaków oraz obowiązującego i planowanego prawa w kierunku wolnościowym.

FOR realizuje swoje cele poprzez organizację debat oraz publikację raportów i analiz podejmujących ważne tematy społeczno-gospodarcze, a w szczególności: stan finansów publicznych, sytuację na rynku pracy, wolność gospodarczą, wymiar sprawiedliwości i tworzenie prawa. Z inicjatywy FOR w centrum Warszawy i w Internecie został uruchomiony licznik długu publicznego, który zwraca uwagę na problem rosnącego zadłużenia państwa. Działania FOR to także projekty z zakresu edukacji ekonomicznej oraz udział w kampaniach na rzecz zwiększania frekwencji wyborczej.

Wspieraj nas!

Zdrowy rozsądek oraz wolnościowy punkt widzenia nie obronią się same. Potrzebują zaplanowanego, wyężonego, skutecznego wysiłku oraz Twojego wsparcia.

Jeśli jest Ci bliski porządek społeczny szanujący wolność i obawiasz się nierozsądnych decyzji polityków udających na Twój koszt Świętych Mikołajów, wesprzyj finansowo nasze działania.

Wyślij przelew na konto FOR (w PLN): 68 1090 1883 0000 0001 0689 0629

W sprawie darowizn możesz się skontaktować z:

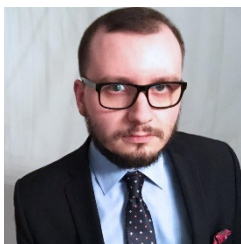
Patrycja Satora, dyrektor ds. rozwoju FOR

tel. 500 494 173

e-mail: patrycja.satora@for.org.pl

Już dziś pomóż nam chronić wolność – obdarz nas swoim wsparciem i zaufaniem.

KONTAKT DO AUTORA

Patryk Wachowiec

Analitik prawny FOR, prezes Fundacji Centrum Analiz dla Rozwoju

e-mail: patryk.wachowiec@for.org.pl

Fundacja Forum Obywatelskiego Rozwoju – FOR

ul. Ignacego Krasickiego 9A • 02-628 Warszawa • tel. 22 628 85 11

e-mail: info@for.org.pl • www.for.org.pl

[f](https://www.facebook.com/FundacjaFOR)/FundacjaFOR • [t](https://twitter.com/FundacjaFOR)@FundacjaFOR